

вираження, а також ігнорування авторами засвоєних пунктуаційних норм. До специфічних причин зараховуємо швидкий темп створення й обігу інформації в інтернеті, через що журналістам, які пишуть тексти нашвидкуруч і прагнуть першими повідомити новину, часто бракує часу для критичного осмислення й ретельного редагування написаного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Т. Г. Пунктуаційні помилки як різновид комунікативного шуму. *Лінгвогеографія Черкащини : збірник матеріалів міжвузівської науково-практичної конференції*. Київ : Знання, 2000. С. 88–90.

2. Капелюшний А. О. Стилїстика й редагування: практичний словник-довідник журналіста. Львів : ПАІС, 2002. 576 с.

3. Мельничайко В. Я. Українська пунктуація. Пунктуаційні помилки. *Українська мова. Письмовий екзамєн. Як уникнути помилок*. Тернопіль : «Навчальна книга – Богдан», 1998. 64 с.

4. Прокопчук Л. В. Пунктуаційні анормативи в регіональних медіатекстах. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство)*. Вінниця, 2019. Вип. 28. С. 116–122.

5. Савченко І. С. Пунктуація сучасної української мови. Черкаси: «Відлуння-Плюс», 2008. 152 с.

Діана Петрик
Наук. керівник – д. філол. н., проф. Іваницька Н. Л.

ДІЄСЛОВОНАЗВИ АКТИВ МОВЛЕННЯ В ДІАЛОЗІ (В ДІАЛОГІЧНИХ ЄДНОСТЯХ)

Сучасну науку взагалі, лінгвістику зокрема, характеризує поступова зміна дослідницьких настанов, самої методології, конкретним виявом чого є те, що, наслідуючи досягнення попередників, узагальнюючи й активно використовуючи їхній досвід під час власного аналізу, і продукування власних узагальнень, учені намагаються глибше проникати в сутність

досліджуваних об'єктів. Саме в цьому полягає сучасний міждисциплінарний, комплексний підхід до розгляду як ключових лінгвістичних проблем, так і конкретної мікропроблематики. Дослідники в такий спосіб виявляють те, що об'єктивно було раніше «прихованим», а отже, створювати нові теоретико-методологічні платформи для подальших, якісно нових лінгвістичних узагальнень.

Таким проблемним об'єктом можна назвати діалог, у якому якнайяскравіше відображається вся складність міжособистісної взаємодії, здійснюється розуміння між комунікантами [Борисов 2019: 30].

Звичайно, в роботі ми не будемо описувати в деталях історію осмислення діалогу в різних індивідуальних чи колективних наукових студіях, школах і т.д. Зауважимо лише, що діалог досліджували в різних парадигмах: структурно-семантичній (О.С. Ахманова), когнітивно-комунікативній (І.С. Шевченко), синергетичній (Є.В. Тарасова).

Діалог, на відміну від монолога, постає однією із ключових проблем сучасного мовознавства в доволі змінних дослідницьких настановах, методологічних принципах, методиках та термінологічному апараті. Домінує зараз міждисциплінарний, синтезований, комплексний підхід до розгляду ключових лінгвістичних проблем, якими є насамперед мова – мислення, мова – мовлення, мова – культура, мова – соціум, серед яких неабияке місце посідає діалог у глобальному підході до цього важливого феномена [Гут 2007; Дудик 1972; Іваницька 2007].

Метою пропонованої статті є виклад результатів дослідження дієсловоназв актів мовлення (далі – ДАМ) у діалогічному варіанті мовлення.

Матеріалом нашого дослідження слугувала зібрана й упорядкована нами картотека реченневих структур (речень із прямою мовою) з наявними в них ДАМ (загальна кількість – 318 одиниць).

Як і в більшості наукових термінів, у номінуванні лінгвістичної реальії «діалог», простежується закономірний поступальний процес зміни й осучаснення його змістовної сутності. Пор., напр.: *діалог* – як жива розмова між двома або кількома особами; *діалог* – як частина художнього твору, що є розмовою двох або кількох дійових

осіб; *діалог* (у публіцистиці) – як перемовини, контакти між двома партіями, країнами, блоками; діалог (в інформатиці) – як діалог «людина – машина» [Словник української мови : 231].

Проаналізований матеріал із ДАМ дає підстави осмислити природу й особливості функціонування ДАМ у окремих ситуаціях, а отже, в структурі діалогів, виявити характерні для таких дієслівоназв особливості, бодай елементарно узагальнити їх. Наше мислення відображає такі ситуації у вигляді особливих смислових структур. При такому підході у центрі уваги стає своєрідна єдність – діалог (діалогічна єдність), у якій аналізовані дієслівоназви постають у позиції т.зв. «слів автора», супроводжуючи основну частину діалога – пряму мову: – *А ти хіба квапишся кудись? – сказав* скоромовкою Мазепа. – *Вдень небезпечно їхати, – відповідь* він поволеньки (М.Старицький); – *Перед світом душа його відлетіла від нас... сповістив* страшну вість воєвода; – *Перед самим смерком прибули, – відповідь* той; – *Кобилиці саме по теплу ожеребляться, – сказав* Багман (В.Малик).

У діалогах, зокрема в реченневих структурах, що включають у свій склад пряму мову і слова автора, абсолютно нестандартним може бути потрактування акту мовлення в розрізі проблем денотативного номінування реалій дійсності. Якщо розглядати денотат в якнайширшому сенсі зі всіма можливими формальними мовними репрезентантами, то абсолютно всі структури (без винятку) в позиції т.зв. «прямої мови» можна вважати складником акту мовлення при одній лише умові, що т.зв. «слова автора» вміщують словоназви, що прямо чи переносно номінують мовлення. – *Брати місто приступом, – сказав* Батько (В.Малик); – *Я пташиною полечу на ту гору, – скрикнула* вона (Панас Мирний); – *Ще й молоко, гляди, скисне, – погодилася* жінка (А.Дімаров); – *Що ви сказали? перепитав* тесть (А.Дімаров). – *Дівчата, приберіть зі столу, – просить* він байдужим голосом (А.Тютюнник); – *Брат, кинь брудне діло... – вставив* своє Роман (У.Самчук); – *Дубе, прихили свої віти, – тремтячими губами прошепотів* воїн (А.Дімаров); – *Та ворушися швидше! – спалахує* Величар (А.Дімаров); – *Прошу, сядьте коло мене, – промовила* вона. Він сів. – *Так от як ми зустрічаємось! – промовив* ледве чутно (І.Франко); – *Не смійте рушати з місця – крикнув* Євгеній (І.Франко); – *Де моя жінка? – репетував* Стальський (І.Франко).

Різновиди й конкретні вживання відповідних ДАМ регламентують накази, вимоги, пропозиції, прохання, попередження, заклики: – *Хай уже їдуть молодиці, – усміхнувся Рубець.* – *Там тебе задавлять, – спиняє Уляна.* – *Я зблизька подивлюся... – крізь сльози упрохує матір;* – *Збирайти в город, – каже Грицько.* – *З якої речі? Просю вас за стіл.* – *крикнула Горпина.* – *Ми ось разом підемо, – сказала Христя* (П.Мирний).

Типово в діалогах спостерігається функціонування в ролі «слів автора» антонімічних поєднань дієслівоназв на зразок: «запитувати – відповідати»: – *Я тобі набрид?* – *запитав* на одному диханні юнак. – *Неправда.* – *розчулено відповіла* Наталя (Є.Плужник); – *А телевізор впливає на майбутні гени дитини?* – *спитала* Галя. – *Ще б пак!* – *відповів* Юра (А.Тютюнник); – *А тебе не вб'ють?* – *було першим запитанням.* – *Ні-і, відповів* він з притиском (Улас Самчук); – *А вам тут непогано живеться?* – *запитав* Петро непевним тоном. – *Та нічого,* – *відповів* гість (Г.Тютюнник); – *Виходить, він цілував тебе несерйозно?* *журливо запитав* Василь. – *А хоч би й так!* – *відповіла* Глафіра (Є.Плужник); – *Що у нас там за вікном робиться?* – *запитав* ясным поглядом. – *Мжичить,* – *відповів* Куниця (Є.Плужник); – *Що то ви робите?* – *несміливо спитала* вона. – *В'яжу – одказала* Пистина Іванівна (Панас Мирний).

Загалом для діалогів властивим є уживання різних словоназв (для урізноманітнення словесних номінувань одного й того ж процесуального денотата: – *Що там нас?* – *спитала* Олена Іванівна. – *Не руш хазяйського добра!* – *зукав* Загнібіда.

У діалогічних комплексах на першому плані (за кількісними показниками) виступають питальні висловлювання. Аналізуючи дієслівоназви, що супроводжують такі одиниці в діалогічних комплексах, виявлено такі закономірності:

- часте вживання в різних морфологічних формах словоназви **питати** (запитувати): – *А як же Улита?* – *запитав* я. – *Їй у монастирі краще,* – *мовив* невпевнено Пилип (Ю.Мушкетик); – *Що ти зробив?* – *розгублено запитав* Григорій (І.Багрянний);

- порівняно високий відсоток уживання близьких до словоназви *запитувати* інших синонімічних дієслівоназв: **питати, питатися** (розм.), **запитуватися** (розм.), **спитатися, поспитати, запитатися**: – *І ще якась надзвичайна сенсація?* – *підозріло питає* Стадницький

(М.Стельмах); – *Уляно, а ти вийдеш сьогодні? – майже пошепки питається Давид* (М.Стельмах);

- часте вживання т.зв. «периферійних» дієслівоназв у діалогічних комплексах: **цікавитись, зацікавлюватися, інтересуватися**: – *Про який же скарб говорив батько? – поцікавився Сварг, почувши про заповіт батька* (С.Скляренко).

У структурах, що супроводжують діалоги розповідного типу, виявлено широкий діапазон уживань словоназви **казати** та значно віддалених від домінанти синонімічного ряду дієслівоназв аналізованого процесуального денотата типу: **заповідати, заповісти, відказати, повторити, промовити, передати** та ін. – *Батий страшніший за чорта – сказав Ілля* (В.Малик); – *Братчики вірні Єпископу Балабану, – сказав Диопизій* (В.Шевчук); – *Хозари погнали на конях полонених, – сказав дозорний* (Р.Іванченко); – *Із дзвіниці Янчиного монастиря я все бачила... повторила Янка* (В.Малик); – *«Не судилося мені поділяти з тобою прозу життя», – промовляв він до фігури, що жила в його уяві, – та, може, се й ліпше* (І.Франко).

У діалогічних комплексах (діалогічних єдностях) неабияке місце займають спонукальні висловлювання. Структуру й функції таких синтаксичних одиниць ми спеціально не досліджуємо, а звертаємо увагу лише на дієслівоназви, що супроводжують такі одиниці в ролі т.зв. «слів автора». Усього в цьому аспекті проаналізовано 60 одиниць із загальної кількості 318 прикладів. Характерно, що в аспекті такого підходу нами виявлено деякі закономірності:

- абсолютна ($\approx 80\%$) кількісна перевага щодо вживання в різних формах словоназви **казати**: – *Зосередьтєся, ще раз зосередьтєся! – кажу вам* (С.Скляренко); – *Треба не спати! Не спати! – каже Дмитро* (В.Малик); – *Баран перехрестився і, видимо, збираючись з усею силою свого духу, сказав твердо: «Антихрист»* (І.Франко);

- порівняно високий відсоток уживання близьких до ядерної словоназви синонімічного ряду словоназв процесуального денотата.

Про мовленнєвий акт як такий засвідчують одиничні дієсловоформи: *сказав, скрикнув, погодився, перепитав, просить, прошепотів*, словосполучення *вставив своє*, навіть така віддалена від ДАМ словоназва, як *почав*. Але в усіх без винятку реченнях

структури, т.зв. «прямої мови» є нічим іншим, як результатом актів мовленнєвої діяльності людини.

Отже, ДАМ вирізняються з-поміж інших груп дієслівоназв процесуальних денотатів як чисельністю, так і значною семантичною розгалуженістю. Характерно, що конкретні лексеми цієї групи виявляють потенції до різних семантичних маркувань вибіркового характеру як щодо вживання, так і щодо здатності дієсловоформ отримувати й володіти відповідними семами в залежності від контекстних умов функціонування в мовленні. Поширеність ДАМ у реченнєвих структурах із прямою мовою вирізняє цю групу дієслівоназв процесуальних денотатів, особливо коли йдеться про зіставлення їх із дієслівоназвами звукоутворення й звуковідтворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баган М.П. Категорія заперечення в українській мові: функціонально-семантичні та етнолінгвістичні вияви. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 376 с.

2. Борисов О. Поліпарадигмальність осмислення діалогу: системоцентризм – антропоцентризм – синергетизм. *Стратегії і тактики в контексті людино – й культурознавчі пріоритети сучасного мовознавства. Напрями, тенденції й міждисциплінарна методологія* : колективна монографія. Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 30–40.

3. Виноградов В. В. Русский язык : Грамматическое учение о слове. Москва : Высшая школа, 1972. 614 с.

4. Гут Н. Дієслова говоріння в авторських ресарках роману Г.Тютюнника «Вир». *Дивослово*. 2007. № 6. С. 39–41.

5. Дудик П.С. Діалогічність і монологічність розмовного мовлення. *Мовознавство*. 1972. № 2. С. 20–28.

5. Дятчук В.В., Пустовіт Л.О. Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови. Київ : Наукова думка, 1983. 156 с.

6. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.

7. Іваницька Н.Б. Дієслівні системи української та англійської мов: парадигматика і синтагматика: монографія. Вінниця: СПД Главацька, 2011. 636 с.

8. Іваницька Н. Б. До проблеми онтології процесів мовлення і їхнього дієслівного найменування в українській та англійській мовах. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць. Вінниця. 15. Донецьк : ДоНУ, 2007. С. 371–375.

9. Іваницька Н.Л. Повнозначне слово української мови в сучасних категорійних вимірах : монографія. ЛТД, 2017. 266 с.

10. Малафіїк І.В. Дидактика новітньої школи : навч. посіб. Київ : Видавничий дім «Слово», 2019. 639 с.

11. Русанівський В.М. Структура українського дієслова. Київ : Наукова думка, 1971. 318 с.

12. Словник синонімів української мови у двох томах: 1 т. АН. Київ : Наукова думка. 1999. 1026 с. т. 2 ОЯ. Київ : Наукова думка. 2000. 954 с.

13. Словник української мови / Кер. В.В.Німчук та ін. / відп. ред. В.В.Жайворонок. Київ : ВЦ «Просвіта», 2012. 1320 с.

Валентина Рудь
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Павлушенко О. А.

ВЕРБАЛЬНА ЕКСПЛІКАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЩАСТЯ» В УСНІЙ НАРОДНІЙ ТВОРЧОСТІ

Кінець ХХ й перші десятиріччя ХХІ століття в мовознавстві позначені появою нових напрямків, зокрема когнітивної лінгвістики, що набула досить швидкого розвитку в різних наукових осередках. У когнітивній лінгвістиці стрижневим стає поняття концепт, яке як термін усе частіше використовується дослідниками, які розглядають проблеми мовного втілення пізнання. Концепт є операційною одиницею наукового інструментарію когнітивної лінгвістики.

Аналізоване поняття не має однозначного визначення, зміст концепту дуже істотно варіюють представники різних наукових шкіл та окремі вчені. Це пов'язано із тим, що концепт має двоїсту сутність (психічну та мовну), що дає великий простір для тлумачення. За визначенням Костянтина Голобородька, концепт –